

Bİ'RİMAÛNE SEFERİ (Sebeup, Sonu ve ıkar İlişkileri Bağlamında)

Ünal KILIÇ*

BI' RIMAUNA EXPEDITION

(Its reasons, end-results and interest relationships)

The character of the expedition sent by Prophet in the 4 H., which ended in the killing of the participants at Bi'rima'ûna is rather obscure. The reasons lying under the organization of the expedition of Bi'rima'ûna, and interests expected by the sides, the number and qualities of the companions engaged in this event appear to be different in the sources and studies. In addition, it is not clear enough whether this expedition was organized due to the political, military or religious aims. It is understood that the Prophet organized such an expedition to reinforce his authority on the Arab clans- the authority which decreased after the battle of Uhud and to invite the tribes to Islam.

*H*icret sonrası kardeşlik (uhuvvet) tesisi ile dinî, anayasa metni hazırlatıp tüm tarafların imzasına sunma ile de Medine'de siyasî birliği kuran Hz. Peygamber, İslâm davetini daha geniş çevrelere ulaştırmak için gerekli çalışmaları zaman kaybetmeden başlattı.

İslâm Tarihi'nde "Medine Dönemi" de denilen bu dönemde, İslâm'a davet metotları ile hedef kitlede, "Mekke Dönemi'ne" nazaran bir takım değişiklikler oldu. Henüz Müslüman olmamış Medinelilerin İslâm'la tanışması için dahilde, etrafta yaşayan komşu kabilelerin hidayet bulması için de hariçte yoğun bir gayret içerisine girildi.

Kısa bir müddet içerisinde devletini sağlam temeller üzerine oturtan Hz. Peygamber, bir yandan da kitleleşme faaliyetlerinin devamı olarak, çevreyi tanımak üzere küçük silahlı birlikler çıkardı. "Herhangi bir çatışma ve çarpışmaya girmelerine izin verilmeyen bu erler, etrafı ve ticaret yollarını kolaçan ediyor, kabilelerin durumu hakkında istihbaratta bulunup Rasûlullâh'a dönüyorlardı."¹

Peygamberimiz, devlet başkanı sıfatıyla müşrik komşu kabilelerle insanî ilişkileri en iyi şekilde sürdürmeye gayret ediyordu. "Şayet (düşmanlar) barışa meylederlerse sen de ona yanaş ve Allah'a güvenip dayan"² ayeti ile de barışa teşvik ediliyordu. Bu-

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, unalkilic@hotmail.com

¹ Ahmet Önkal, *Rasûlullâh'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1989, s. 104.

² Enfal, 8/61.

nunla birlikte Rasûlullah, zorunlu kaldığında savaşmaktan da kaçınıyordu. Bizzat iştirak ettiği veya görevlendirdiği sahâbîleri aracılığıyla gerçekleşen seferlerde³ savaşsız çözümleri sonuna kadar zorluyor, fiilî çatışmalarda ise mümkün olan en az zayıyla işi bitirmeye çalışıyordu.⁴

Davet halkalarını genişletmek veya komşu kabilelerle iyi ilişkiler kurmak için zaman zaman birlikler görevlendiriliyordu. Bu görevlendirmelerde savaş yapmak, barış için uğraşmak, ticarî ilişkileri güçlendirmek, hepsinden de önemlisi İslâm'ı tanımayan insanlara bu yeni dinin gerçeklerini anlatmak da hedefleniyordu.⁵

Yukarıda belirtilen mülâhazalarla tertiplenen seferlerden birisi de "Bi'rîmaûne Seferi"⁶dir. İlk dönem İslâm Tarihi kaynakları ve onları temel alarak yapılan araştırmalar, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün Müslümanları büyük bir üzüntüye düşüren bu sefer hakkında detaylı bilgilere yer vermişlerdir. Bununla birlikte kaynaklarda yer alan rivayet farklılıkları olayın tam olarak tespitini güçleştirmektedir. Aslında kaynaklarda yer alan ifadelerin genel söylemleri bizim kesin kanaatlere ulaşmamız için yeterli gibi görünmesine rağmen bazı araştırmacılar, rivayet farklılıkları arasındaki çelişkili gibi görünen ve ayrıntılarda gizlenen bilgilerden hareketle zaman zaman iftiraya ulaşan iddialarda bulunmaktadır. Söz konusu kişiler, savaşı son çare olarak gören ve hemen her fırsatta barış için çaba sarf eden; barış ortamının İslâm'ın yayılıp yerleşmesinde daha etkili olduğunu gayet iyi bilen Hz. Muhammed'i bir savaş peygamberi gibi göstermeye çalışmışlardır. Bu iddialarını ispat için de kaynaklardaki Bi'rîmaûne Seferi ile ilgili genel kabul gören bilgilerden değil de az itibar edilen ve ikincil olarak zikredilen rivayetlerden hareketle, bu seferin sadece askerî maksatlara yönelik olarak yapıldığını söylemektedirler.

Bi'rîmaûne Seferi ile ilgili bilinmeyenleri, yanlış anlaşılmaları, hepsinden de önemlisi ithamları en mukaddem rivayetlerden faydalanarak ortaya koymak gerekmektedir.

Hicretin dördüncü yılının Safer ayında (Temmuz 625)⁷, Uhud Gazvesi'nden birkaç ay sonra, Bi'rîmaûne denilen mevkide gerçekleşen olayla ilgili değişik isimlendir-

³ Peygamberimizin bizzat iştirak ettiği seferlere "Gazve", görevlendirdiği sahâbîleri vasıtasıyla sevk ve idare edilen seferlere ise "Seriyye" denilmektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki bu ayrım kesin sınırlara tâbi değildir. Zira bazen Peygamberimizin bizzat iştirak etmediği bir sefere gazve isminin verildiği de görülmektedir. Mesela 8/629 yılında gerçekleşen 'Mûte Savaşı'na tarihçilerden bazıları "Mûte Gazvesi" ismini vermişlerdir. Gazve-Seriyye tabirlerinin mukayeseli bir şekilde tanımlanması için bkz., Hüseyin Algül, "Gazve", DİA, İstanbul 1995, VIII, 488. Ayrıca bkz., İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2001, s. 125; M. Ali Kapar, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri, İstanbul 1993, s. 170-71.

⁴ Hz. Peygamber'in bu husustaki hassasiyetleri için bkz., Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1962, s. 11.

⁵ Onun barışı temindeki gayretleri için bkz., Sarıçam, s. 121-125.

⁶ Bi'rîmaûne, Benî Sa'saa ve Benî Süleym arazisi arasında olup daha ziyade Benî Süleym'e yakın bir mevkidir. Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebî*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980, III, 185; Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut trz., II, 52; Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, thk., Abdülaziz el-Cündî, Beyrut 1410/1980, I, 302.

⁷ Bi'rîmaûne Seferi'nin hicretten 36 ay sonra Safer başında (Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, Beyrut 1404/1984, I, 346; İbn Sa'd, II, 51) veya hicretin dördüncü yılında, Uhud Savaşı'ndan dört ay sonra ve Safer ayının hemen başlarında (İbn Hişam, III, 183; Yahya b. Câbir el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk., S. Zekkâr - R. Ziriklî, Beyrut 1417/1996, I, 481; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk., komisyon, Beyrut trz., II, 219; Osman ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm (el-Megâzî)*, thk., Abdusselam et-Tedmurî, Beyrut 1410/1990, s.235) gerçekleştiği naklolunmaktadır. Kaynaklarda zikredilen ve birbirinden farklı gibi görünen rakamlar aslında aynı tarihe işaret etmektedir. Bununla birlikte M. J. Kister, kaynaklardaki bu tür farklı tarihlendirmeyi, "söz konusu olayın hangi tarihte olduğu hususunda da tereddütler var diyerek" ("The Expedition of Bi'rîmaûna", *Studies in Jahiliyya*

melere rastlanılmaktadır: Seferin komutası için görevlendirilen sahabînin ismine nisbetle "Seriiyyetü'l-Münzir b. Amr", sefere iştirak edenlerin Ashâb-ı Suffa'ya mensup el-Kurrâ'dan oluşması sebebiyle "Seriiyyetü'l-Kurrâ" ve olayın gerçekleştiği mekân dolayısıyla da "Seriiyyetü Bi'rimaûne" ⁸ isimleri verilmiştir.

Bu çalışmada seferle ilgili klasik siyer ve tarih kitaplarımız tarafından verilen rivayetleri tekrar etmekten ziyade, konuyla ilgili tereddüt ve istifhamları netleştirmeye yönelik bilgiler vermeye ve olayın sosyal ve kabileler arası ilişkiler boyutunu ortaya çıkarmaya çalışacağız.

A. SEFERİN DÜZENLENMESİNİN SEBEPLERİ

Hz. Muhammed'in hangi gelişmeler üzerine böylesi bir seferi düzenlediği hususunda konuyla ilgili bilgi veren kaynaklarda farklı gerekçeler sunulmuştur. Daha ziyade kabul gören görüşe göre, anılan tarihte Âmir b. Sa'saa kabilesinin reisi, "Mülâibü'l-Esinne" lakabıyla bilinen Ebû Berâ Âmir b. Mâlik, Peygamber'in huzuruna bazı hediyelerle gelmişti.⁹ Peygamberimizin İslâm'a tebliğ için anlattıkları oldukça hoşuna gitmiş, ancak bu anlatılanlar onun Müslüman olmasını sağlayamamıştır. "Bir müşrikten hediye kabul edemem" diyen Peygamberimiz, Ebû Berâ'nın hediyesini reddetmiştir. Bununla birlikte o, İslâm'a karşı daha da büyük bir ilgi duymaya başlamış, belki de bu ilgisinin tezahürü olarak, Hz. Peygamber'den, bu anlattıklarını geride bıraktığı kabilesine de anlatacak davetçiler göndermesini istemişti. Şayet kabilesi Müslüman olursa, bunun İslâm'ın gücüne güç katacağını da ilave etmişti.¹⁰

Bu teklif karşısında Hz. Peygamber, Necid halkına güvenmediğini, göndereceği arkadaşlarının can güvenliklerinden endişelendiğini söyleyince, Ebû Berâ, onlardan çekinmemesini, göndereceği kimseleri himayesine alacağını vadederek, kendisinin himayesine almasından sonra hiç kimsenin onlara dokunamayacağını, böylelikle canlarının emniyette olacağını söylemiştir.¹¹

Olayın bundan sonraki gelişmesine geçmeden önce yukarıda verilen kısmı hakkında bazı hususların irdelenmesi faydalı olacaktır.

1. SEFERİN DÜZENLENMESİNDE EBÛ BERÂ'NIN ROLÜ

Hamidullah'ın¹² da hayretini çektiği üzere Ebû Berâ'nın Peygamberimize hangi sebeple hediye takdim etmek istediğinin net olarak anlaşıl原因amıştır.¹³ Ancak şunu da

→

and Early Islam, ed., M. Rosen, London 1980, s. 337) bu olayla ilgili rivayetler üzerinde şüphe oluşturmaya çalışmaktadır. Zürcânî de Safer ayını tercih etmekte ve Muharrem görüşünü meçhul sıyga ile vermektedir. Bkz., Muhammed b. Abdalbâkî b. Yusuf ez-Zürcânî, *Şerhu'l-Mevâliûbi'l-Ledunniyye* (İmam Kastalânî'nin Mevâhibu'l-Ledunniyye'si ile birlikte), tashih, Abdulaziz el-Hâlidî, Beyrut 1417/1996, II, 496. Söz konusu rivayete göre olayın olduğu sene, yine hicretin 4. yılı olmakla birlikte ay Safer değil de Muharrem'dir. Bu rivayet için bkz., Ali b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Alibârî Dâri'l-Mustafâ*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut trz, I, 296.

⁸ Vâkidî, I, 346; İbn Hişam, III, 184; İbn Sa'd, II, 51; Zürcânî, II, 496-7.

⁹ Vâkidî, söz konusu hediyelerin iki at ve iki kalkandan ibaret olduğunu rivayet etmektedir. *Megâzi*, I, 346. Ayrıca bkz., Zürcânî, II, 498; Abdullatif ez-Zebîdî, *Salıû-i-Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîfî Tercesmesi*, trc., A. Naim- K. Miras, Ankara 1982, III, 240. Kaynakların bazılarında hediye söz edilmiş ancak ne tür bir hediye olduğundan bahs olunmamıştır. Krş. Bkz., İbn Hişam, III, 184; Taberî, II, 219.

¹⁰ Vâkidî, I, 346; İbn Hişam, III, 184; İbn Sa'd, II, 52; Belâzûrî, I, 481; Taberî, II, 219.

¹¹ Vâkidî, I, 346; İbn Hişam, III, 184; İbn Sa'd, II, 52; Belâzûrî, I, 481; Taberî, II, 219.

¹² Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc., Salih Tuğ, İstanbul 1991, I, 447.

¹³ Martin Lings'e göre Bedir Savaşı'nın hemen başlarında şehid düşen Ubeyde b. el-Hârise'nin birkaç çocukla dul kalan karısı Zeyneb bnt. Huzeyme. Âmir b. Sa'saa oğullarına mensuptu. Muhtemelen bu yeni bağ yoluyla oluşan

→

ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber'in bir müşrikten hediye almayı reddetmesinin başka örnekleri de bulunmaktadır.¹⁴ Taberî'nin İbn İshak'ı referans göstererek naklettiği bir habere göre Peygamberimiz, Ebû Berâ'ya: "Hediyeni kabul etmemi istiyorsan Müslüman ol ki, ben de bu isteğini yerine getireyim"¹⁵ diyerek belki de onu bu şekilde Müslüman olmaya teşvik etmeyi düşünmüştür.

Tarihçilerden pek çoğuna göre bu sefer, Ebû Berâ'nın bizzat Medine'ye kadar gelerek yaptığı teklif üzerine tertip edilmiştir.¹⁶

2. SEFERİN DÜZENLENMESİNDE BENÎ SÜLEYMLİ KABİLELERİN ROLÜ

Diğer taraftan Medine'den bir grup sahâbînin gönderilmesi talebinin bizzat Medine'ye kadar gelen Benî Süleym'den Ri'l, Zekvân ve Usayye'ye mensup bazı kimseler tarafından Hz. Peygamber'e iletildiğine dair de kaynaklarımızda bilgilere rastlanılmaktadır.¹⁷ Söz konusu kaynaklarda yer alan bu doğrultudaki haberin yegâne ravisinin Enes b. Mâlik olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte bu rivayetin farklı kaynaklarda bazı nüanslarla nakledildiği de görülmektedir. Rivayetin Buhârî'de yer alan metnine göre Ri'l, Zekvân ve Usayye kabileleri Hz. Peygamber'e gelerek ondan düşmanlarına karşı kendilerine yardım etmesini istemişlerdir.¹⁸ İbn Sa'd tarafından kaydedilen rivayetlerden ilkinde göre adı geçen üç kabileden bazı kimseler, ikincisine göre ise bir grup insan (*câe nâsun ile'n-nebiyyi*) Peygamberimizden kendi kabilelerine karşı yardım talebinde bulunmuşlardır.¹⁹

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşılabilirdiği kadarıyla bu seferin düzenlenmesi için ilk adım Hz. Peygamber tarafından atılmamıştır. Müslüman bir grubun Necid bölgesine gönderilmesi fikri, bölgenin etkili isimlerinden Ebû Berâ'dan gelmiş olabileceği gibi, kendileriyle aynı bölgede yaşayan müşrik kabiledaşlarına karşı manevî ve psikolojik bir destek almayı düşünen Müslüman Necidli gruplar tarafından da gelmiş olabilir. Öyle anlaşılıyor ki Müslüman bir grubun Necid bölgesine gönderilmesi teklifi, ister Ebû Berâ, isterse Necidli Müslümanlardan gelmiş olsun, Rasûlullah tarafından samimi bulunarak böylesi bir organizasyona karar verilmiştir.

Bî'rîmaüne ile ilgili en önemli husus ise tarafların böyle bir seferin düzenlenmesinde ne tür mülâhazalarla hareket ettiklerinin tespit edilmesidir.

B. TARAFLARIN BU SEFERDEN BEKLENTİLERİ

1. EBÛ BERÂ'NIN BEKLENTİLERİ

Bu noktada ilk olarak Ebû Berâ'nın niçin böyle bir talepte bulunduğuunun açığa çıkartılması faydalı olacaktır: Kaynakların pek çoğuna göre Ebû Berâ, kavminin İs-

→

akrabalık sebebiyle Ebû Berâ, söz konusu hediyeleri getirmiş olmalıdır. Martin Lings, Hz. *Muhammed'in Hayatı*, trc., Nazife Şişman, İstanbul 1988, s. 293.

¹⁴ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk., Halil Herrâs, Beyrut 1406/1986, s.270-71. Zürcânî'ye göre müşrik bir kişiden hediye alınması kalpte bir temayül oluşmasına vesile olabilirdi. Bkz., II, 498.

¹⁵ Taberî, II, 219.

¹⁶ Vâkıdî, I, 346; İbn Hişam, III, 184; İbn Sa'd, II, 52; Muhammed İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhâbber*, Beyrut trz., s. 236; Belâzûrî, I, 481; Zürcânî, II, 496. Ebû Berâ'nın bu teklifi bizzat Medine'ye gelerek değil de bir mektup yazarak Hz. Peygamber'e ulaştırdığını söyleyenlere de rastlanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz., Zebîdî, III, 241.

¹⁷ İbn Sa'd, II, 53; III, 514-515; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Salîhu'l-Buhârî*, Meğâzî, 29/4090; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi-i Salîhi'l-Buhârî*, thk., Abdullah b. Besâz, Beyrut 1416/1996, VIII, 140.

¹⁸ Buhârî, Meğâzî, 29/4089.

¹⁹ İbn Sa'd, I, 52; III, 515.

lâm'la tanışmasını arzu ettiği için böyle bir talepte bulunmuştur.²⁰ Ancak onun bu niyetinde ne kadar gerçekçi olduğunun irdelenmesi gerekmektedir. Kendisi Müslüman olmaya yanaşmayan bir kimse nasıl olur da kabilesi için böyle bir teklifte bulunabilir?

Bu sorunun cevaplandırılması için, Ebû Berâ'nın kabilesi içerisindeki konumuna bakmak gerekmektedir. Rivayetlerin belirttiğine göre kabilesi içerisinde sevilen Ebû Berâ, oldukça yaşlanmıştı.²¹ Öyle ki kabilesi içerisinde yeğeni Âmir b. Tufeyl²² ile liderliğini muhafaza hususunda bir çekişmeye maruz kalmıştı. Bîrimaûne olayından sonra ise bu yarışta tamamen kaybederek kabilenin liderliğini yeğenine terk etmek zorunda kalmıştı.²³ Dolayısıyla Ebû Berâ'nın böylesi bir seferle, kabile liderliği hususunda Müslümanların da desteğini alarak yeğeni Âmir b. Tufeyl'e karşı güçlenmeyi planladığı söylenebilir.²⁴

2. BENÎ SÜLEYMLİ KABİLELERİN BEKLENTİLERİ

Daha önce de belirtildiği üzere, bazı kaynaklara göre söz konusu seferin düzenlenmesini Süleymlî kabilelerden Ri'l, Zekvân ve Usayye'ye mensup kimseler istemişlerdir. Bu kabile mensuplarının niçin böyle bir istekte bulduklarının bilinmesi gerekmektedir. Adı geçen kabile mensuplarının böyle bir teklifle Peygamberimize gelmelerindeki asıl maksatlarıyla ilgili iki ihtimal akla gelmektedir.

İlk olarak, bunların içerisinde yer alan bazı Müslümanların²⁵ samimi duygularla Peygamberimize gelerek müşrik kabiledaşlarına karşı onun maddî ve manevî desteğini elde etmeyi hedefledikleri söylenebilir. Gönderilen sahâbîlerin hemen tamamının dinî malûmat yönünden bilgili ve "Kurra" dan oluşması da onların bu yöndeki isteklerine karşılık olmalıdır. Yoksa Peygamberimiz böyle bir sefer düzenlerken katılımcıların ehl-i Suffa'dan ve Kurra' olarak bilinenlerden oluşmasına özen göstermez, savaşma kabiliyetleri daha güçlü olanları seçerdi.**

İkinci bir ihtimal de şudur: Bu grupta bulunanlar, Necid bölgesinde oturan cenkçi insanlardan ve etrafa dehşet saçan süvarilerden oluşuyorlardı.²⁶ Belki de bu özellikleri sebebiyle tüm Arabistan üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlar, ancak İslâmiyet'in gelişiyle bu ihtiraslarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı.²⁷ Aralarında Müslüman olanlar varsa da bu kabilelerin büyük oranda İslâm'a girişi ancak hicretin sekizinci ve dokuzuncu yıllarında gerçekleşmiştir. Nahle'de bulunan ve Araplarca en çok saygı gösterilen putlardan biri olan el-Uzzâ adlı putu Süleymlîler de çok seviyor ve

²⁰ Vâkıdî, I, 346; İbn Hişâm, III, 184; İbn Sa'd, II, 52; Belâzürî, I, 481; İbn Habîb, s.236; Zürkânî, II, 496.

²¹ Vâkıdî, I, 351; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, Beyrut 1412/1991, s. 244.

²² Âmir b. Tufeyl'in Ebû Berâ'nın yeğeni olmasıyla ilgili olarak bkz., Vâkıdî, I, 351; İbn Kuteybe, s. 244; İbn Habîb, s. 236; İbn Hacer, VIII, 141.

²³ Vâkıdî, I, 351; Zürkânî, II, 498.

²⁴ Benzer değerlendirmeler için bkz., W. Montgomery Watt, *Prophet and Statesman*, London 1961, s. 146-47 (Watt'a göre Ebû Berâ Hz. Peygamber'den genç sahâbîlerinden göndermesini istemiştir. s. 147); Kister, s. 355; H. Lammens, "Bîrimaûne", *El (Fr)*, Leiden 1954, II, 609.

²⁵ Bu kabilelere mensup bazı kimselerin Müslüman olmalarıyla ilgili olarak geniş bilgi için bkz., İbn Hacer, VIII, 140; Hamidullah, I, 468-72.

* Sefere iştirak eden sahâbîlerin özellikleri ve sayıları hakkında ileride bilgi verilecektir.

** Her ne kadar bu dönemde sahâbîlerin iyi savaşabilme veya ilmî yönden daha mahir olmalarına göre bir ayrıma tâbi tutulmaları söz konusu değilse bile bütün sahâbîlerin aynı oranda savaşabildiği veya eşit seviyede Kur'ân bilgisine sahip olduğu da söylenemez.

²⁶ Hamidullah, I, 466.

²⁷ Hamidullah, I, 468.

kendilerini onun hâmesi olarak görüyorlardı. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in bu putun bulunduğu bölgeye kendi topraklarından geçip gitmesi ve bu türden askerî maksatlı seferlerinde kendi arazilerinde belirli dönemlerde bulunması Benî Süleymlî kabileleri rahatsız ediyordu.²⁸ Bu tür hoşnutsuzluklar, onları böyle bir tuzak kurarak Müslümanlardan intikam almaya sevk etmiş olabilir. Bir başka ifadeyle Süleymlî oğullarından her üçüne de mensup olan bazı kimselerin hedefi, iddia ettiklerinin aksine tebliğ olunmak değil; kendilerine gönderilecek Müslümanları tuzağa düşürerek imha etmektir. Belki de tebliğ olunmak için "bize sahâbîlerinden gönder" diyerek Hz. Peygamber'in savaş kabiliyeti ağır basan sahâbîlerini göndermesi yerine İslâmî bilgileri daha yoğun olan kimseleri göndermesini temin etmek istemişlerdir Böylece tuzaklarını daha kolay ve daha az zayıyla gerçekleştirmiş olacaklardı.

3. HZ. PEYGAMBER'İN GEREKÇELERİ VE BEKLENTİLERİ

İslâm Peygamberi'nin de böylesi bir seferi tertiplemede belli gayeleri gerçekleştirmeyi hedeflediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira seçkin sahâbîlerden oluşan pek çok sayıdaki Müslüman'ı boşuna görevlendirmiş olduğu düşünülemez.²⁹

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, İslâm'ın Medine'de olduğu gibi komşu kabilelerde de anlatılması ve böylece Müslümanların nitelik ve nicelik yönüyle artması Peygamber'in en başta gelen hedefi olmalıdır. Çünkü onun gibi bir peygamberin misyonu bunu gerektirir. Nitekim pek çok tarihçi de onun böylesi bir seferi düzenlemesindeki asıl maksadının İslâm'ın tebliğini sağlamak olduğunu söylemiştir.³⁰ Zira güvenlikleri hususunda Necidlilerden çekinmiş olmasına rağmen ilimle meşgul ve meşhur sahâbîlerini savaş için göndermesi mümkün görünmemektedir. Diğer yandan savaş için görevlendireceği askerleri için eman istemesi ne kadar geçerli olurdu ve savaşan diğer taraf buna itibar eder miydi? Hz. Peygamber belki de asıl maksadının savaş olmadığını ifade etmek üzere savaşçı yönleri değil de İslâmî bilgileri daha kuvvetli sahâbîlerini göndermiştir.

Diğer taraftan insaf ehli olanlar dışında³¹ bazı müsteşriklerin, olayın dinî ve insanî yönünü dikkate almaksızın Hz. Peygamber'in maksadıyla ilgili bir takım iddialarda buldukları görülmektedir. Üstelik onlar bu iddialarını temellendirirken ilk dönem kaynaklarındaki genel ve tercih edilen görüşler yerine daha ziyade ikincil olarak kabul gören ve çoğunlukla meçhul sıyga ile zikredilen bilgilere dayandırmışlardır. Bu grupta yer alanların iddialarına göre Bi'rîmaûne Seferi askerî maksatlarla düzenlenmiştir.³² Belki de bu hususta en aşırı ifadeleri kullanan müsteşrik H. Lammens'tir. Ona göre bu seferin tebliğ amaçlı olduğuna dair ilk dönem kaynaklarında yer alan rivayetler, Bi'rîmaûne'deki askerî başarısızlığı örtbas etmek ve eskiden beri çok sayıda Kur'ân ehlinin bulunduğu görüşünü pekiştirerek onlara velilik isnat etmek maksadıyla uydurulmuştur.³³

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Hamidullah, I, 466-76.

²⁹ Watt'a göre bu sahâbîlerini göndermenin riskli olduğunu idrak etmesine rağmen neden Peygamber müşrik kabilelerin iç politikalarına müdahale etmeye kalkıştı? Şayet İslâm'ı ve İslâm toplumunu ilgilendiren bir sebep bulunmuyorsa Peygamber'in sahâbîlerini riske atmış olması makul olamaz. *Prophet*, s. 147-48.

³⁰ Vâkıdî, I, 346; İbn Hişam, III, 184; İbn Sa'd, II, 52; ; İbn Habîb, s. 236; Zürcânî, II, 499.

³¹ Bu seferin barış amaçlı bir tebliğ ve irşad seferi olduğunu söyleyenler ve görüşleri hakkında bkz., Kister, s. 347.

³² Watt, s. 147-48; Leon Caetani, *İslâm Tarihi*, trc. Hüseyin Cahid, İstanbul 1925, IV, 101-107; Kister, s. 347.

³³ Lammens, *El (Fr)*, II, 741; Caetani, s. 105.

Seferin askerî amaçlarla düzenlendiğini söyleyenlerin bu konudaki gerekçelerinin irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu grupta yer alanların gerekçelerinden biri, bazı kaynaklarda seferle ilgili olarak "Bî'rimaûne Gazvesi" tabirinin³⁴ kullanılmış olmasıdır.³⁵

Bu tür bir gerekçe ile söz konusu iddiada bulunmak doğru olmayacaktır. Zira daha önce de belirtildiği üzere İslâm Tarihi'nde Hz. Peygamber'in bizzat iştirak ettiği ve savaşarak dönülen seferlere "Gazve", Peygamberimizin görevlileri vasıtasıyla gerçekleştirilen seferlere ise umumiyetle "Seriyye" denilmiştir. Bununla birlikte seriyye ve gazve tabirleri arasındaki bu ayrımın kesin sınırlarla olmadığını göz önünde tutmak gerekmektedir.³⁶ Bu ikisi arasındaki ayrımın kesin sınırlarla olması sebebiyle kaynaklardan bazılarında yer alan "Bî'rimaûne Gazvesi" tabiri ile seferin mutlak surette savaş amaçlı bir gazve olduğunu söylemek pek makul olmayacaktır. Bî'rimaûne Seferi'ne "Gazve" denilmesinde, Müslüman heyette yer alanların sayısının çokluğu ve seferin bir çatışmayla sonuçlanması etkili olmuştur denilebilir.

Bu dönemde 40 veya 70* sahâbînin gönderildiği ve bunların "Kurra" olduğuyla ilgili rivayetler de söz konusu grubun itiraz nedenlerinden biri olmuştur. Bunlardan Lammens'e göre olayın gerçekleştiği dönemde bu kadar Kurra bulunmamaktadır.³⁷

İslâm'ın ve başta Peygamberimiz olmak üzere ilk Müslümanların okumaya verdikleri önem hakkında hem bizim hem de söz konusu grupta yer alan kişilerin arşivlerinde sayılamayacak kadar bilgi ve belge bulunmaktadır. Kur'an'ın inmeye başlamasından itibaren Müslümanların okuma-yazma öğrenmek için çalışmalarında bulunması bir tarafa Medine Dönemi'nde, özellikle Bedir Savaşı'ndan itibaren bu gayretin daha da arttığı³⁸ bilinmektedir. Dolayısıyla olayın hicretin 4. yılında gerçekleştiği göz önüne alınırsa 13 yıllık Mekke ve 4 yıllık Medine Dönemi boyunca pek çok Müslüman'ın özellikle dinî bir heyecanla okuma-yazma öğrenmek için gayret sarf ettiği bir gerçektir. Bu durumda bahsi geçen dönemde bu kadar sayıda Kurra'nın olmadığı söylenmesi asılsız bir iddia olarak kalacaktır. Bu kişilerin tamamının da başlıca görevleri ilim öğrenmek olan Ashâb-ı Suffa'dan olduğuna dair bilgiler mevcutken böylesi bir iddianın ileri sürülmesi manidardır.³⁹

Bî'rimaûne'deki askerî başarısızlığı örtbas etmek için bu seferin tebliğ amacıyla düzenlendiği rivayetlerinin sonradan muhaddisler ve siyer yazarları tarafından uydurulduğuna dair iddiaya⁴⁰ gelince hemen şunu söylemek gerekir ki Müslümanların zafeiriyle sonuçlanan seriyye ve gazvelerin yanı sıra onların mağlubiyetiyle sona eren sa-

³⁴ Mesela bkz., Buhârî, *Meğâzi*, 29; İbn Hişam, II, 427; Taberî, II, 318.

³⁵ H. Lammens, "Bî'ri maûne", İA, trc., Komisyon, İstanbul 1964, II, 609, Caetani, s. 105-6.

³⁶ İki tabirin benzer anlamda kullanılması ile ilgili olarak bkz., Vâkıdî, I, 354, 395, 402, 403; İbn Hişam, III, 427; Buhârî, *Meğâzi*, 29/4088 vd.; Taberî, II, 318; İbn Hacer, VIII, 3.

* Bu sayı hakkında ileride bilgi verilecektir.

³⁷ Lammens, "Bî'ri maûne", İA, II, 609. "el-Kurra" tabiri Lammens'in iddia ettiği gibi 'Kur'an'ı ezberden okuyanlar' anlamında değil de Kur'an'ı çokça okuyan anlamında kullanılmıştır. Krş., bkz., Kastalânî, *İrşâdu's-Sâri li Şerhi-i Safiîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1410/1990, IX, 159.

³⁸ Sahâbenin Kur'an ezberlemedeki gayreti için bkz., Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc., Salih Tuğ, İstanbul 1993, s. 41-45.

³⁹ Önkâl'a göre kaynaklardaki bilgilere rağmen "bu dönemde bu kadar kurra yoktu" iddiası, kaynaklara önem vermeyenin ve peşin hükümlü olmanın bir sonucu olmalıdır. Ahmet Önkâl, "Bî'rimaûne", DİA, İstanbul 1992, VI, 196.

⁴⁰ Lammens, "Bî'ri maûne", El (Fr), II, 741; Caetani, s. 105-6.

vaşlar da siyer ve meğâzî kitaplarında ayrıntılarıyla yer almaktadırlar.⁴¹ İslâm tarihçileri, siyercileri ve hadisçileri Uhud, Mûte ve Huneyn'le ilgili bu türden bilgilere eserlerinde genişçe yer vermekten kaçınmamışlardır. Bu savaşlar esnasında Müslümanların içerisine düştüğü sıkıntılardan Kur'ân'ın bile bizzat bahsetmesi⁴² yukarıdaki türden bir iddiayı geçersiz kılacaktır.⁴³

Sefere katılan Müslümanların sayısının çokluğu da seferin tebliğden ziyade askerî amaçla tertip edildiği iddiasında etkili olmuş gibi görünmektedir. Söz konusu iddiada bulunan bazı araştırmacılara göre Peygamber'in bu kadar çok sayıda tebliğci gönderme âdeti bulunmuyordu ve zaten buna gerek de yoktu. Bu sayıdaki bir birlik herhalde tebliğden ziyade askerî amaçlarla görevlendirilmişti.⁴⁴ Bir başka ifadeyle bu kadar kalabalık bir heyetle tebliğe değil sadece gazveye gidilebilirdi. Oysa biz biliyoruz ki müsteşriklerinin iddialarının aksine Hz. Muhammed zaman savaş için gönderdiği bazı seriyelerde, çok az sayıdaki sahâbîsini görevlendirmiştir. Dolayısıyla sadece sayıdan hareketle seferin maksadı hakkında böyle bir şey söylemek doğru olmayacaktır.

Bu sahâbîlerin görevlendirildiği yerin Necid gibi tehlikeli, geniş ve kalabalık nüfusa sahip bir bölge olduğu; tebliğde bulunulacak pek çok kimsenin bulunduğu, ayrıca Hz. Peygamber'in tebliğ sonuçlarını elde etmekteki heyecanı dikkate alındığında bu sayıdaki tebliğcinin görevlendirilmiş olmasını yadırgamamak gerekir.

İslâm Peygamberi hem peygamber olarak Müslümanların hem de devlet başkanı olarak halkının güvenliğini düşünmek zorunda idi. Dolayısıyla o, bu türden seferleri düzenlerken sadece bir hedefe yönelik olarak hareket etmiş olamaz.⁴⁵ Savaşın veya savaşmanın, Peygamber tarafından veya görevlendirdiği sahâbîleri tarafından gerçekleştirilen seferlerde pek çok gayenin elde edilmek istenmesi doğal bir şeydir. Örneğin böyle bir seferle hem müşrik kabilelere İslâm'ın tebliği hem de bu bölge hakkında istihbârî bilgilerin toplanması, ayrıca bölge insanlarından bazılarıyla diyalog kurulması veya gerektiğinde gözdağı verilmesi normal, belki de gerektiğinde zorunlu bir husustur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in düzenlediği gazve ve seriyelerin pek çok menfaate yönelik olarak oluşturulduğu söylenebilir. Zira Önkal'ın da belirttiği gibi "İslâm'da dinî veya dinî olmayan savaş ayrımı mevcut değildir."⁴⁶

Bî'rîmaûne Seferi'nin tertiplendiği dönemde Müslümanlar ve Benî Süleymlî kabilelerin aralarındaki ilişkilerin seyri de bu seferin maksatlarının anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Söz konusu iki grup arasındaki ilişkilerin niteliği hakkında Afzalurrahman'ın söyledikleri dikkat çekici niteliktedir:

⁴¹ Önkal "Bî'rîmaûne", DİA, VI, 196

⁴² Tevbe, 9/ 25.

⁴³ Caetani, özellikle hadis kaynaklarında olay hakkında muhtasar seviyede bilgi verilmesini da mağlubiyet ezikliğine bağlamaktadır. *İslâm Tarihi*, s. 106. Bilindiği gibi hadis kaynaklarında umumiyetle Fıkıh'a dair hadisleri ihtiva eder. Siyer ve Meğâzî'ye dair bilgilere az yer verirler. Nitekim Buhârî *Salihî*'inde yer alan toplam 97 kitaptan sadece 2'sini müstakil olarak siyer ve meğâzî konularına ayırmıştır. Bununla birlikte siyer ve meğâzî türü kitaplar yazan muhaddis ve siyerciler bu konu hakkında zaten geniş bilgiler vermişlerdir. Caetani'nin söz konusu iddialarına verilen güzel bir cevap için bkz., Asım Köksal, *İslâm Tarihi (Medine Dönemi)*, İstanbul 1981, IV, 54-56.

⁴⁴ Lammens, "Bî'rîmaûne", İA, II, 609; Caetani, s. 105

⁴⁵ Hz. Peygamber tarafından düzenlenen bu türden seferlerin birden fazla maksada yönelik olarak yapıldığı hususunda geniş bilgi için bkz., Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, trc., Komisyon, İstanbul 1996, I, 549-552; Önkal, *Davet*, s. 104-127; Kapar, s. 170-188; Serdar Özdemir, Hz. *Peygamber'in Seriyeleri*, İstanbul 2001, s. 15-184.

⁴⁶ "Bî'rîmaûne", DİA, VI, 196.

"Uhud Savaşı, Müslümanların askerî ve politik saygınlıklarına büyük bir darbe indirdi; dost ya da tarafsız olan çevre kabilelerin bir çoğu bu savaştan sonra Müslümanlara fiilî düşmanlık beslediler. Bazıları Kureyş tarafına geçerek Müslümanlara karşı onların faal antlaşmalısı oldular. Pek çokları da onların casusları ve Medine'nin en tehlikeli tehtikârları oldular. Artık Müslümanlardan korkmamaya ve onlara başkaldırmaya başladılar. Uhud Savaşı'ndan sonra yapılan seferlerin büyük bir kısmı Medine'ye komşu arazilerdeki düşmanca faaliyetleri kontrol etmek, başkaldırmaları bastırmak, İslâm Devleti'ne karşı düşmanca faaliyetlerden veya gizli ittifaklardan haberdar olmak için düzenlendi."

"Bu olaylar Müslümanların prestijini ve İslâm Devleti'nin otoritesini korkunç derecede azalttı; çevre kabileleri Peygamber'in otoritesine karşı başkaldırmak için cesaretlendirdi. Uhud Savaşı'ndan sonraki bu menfi gelişmeler nedeniyle Peygamber, Medine'nin müdafaası için özel tedbirler almak zorunda kaldı."⁴⁷

Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber bu seferle, Müslüman olmalarını çok arzuladığı ve müşrik olarak kalmalarından endişelendiği Necid halkının -kimden gelmiş olursa olsun- böylesi bir teklifini değerlendirmek istemiştir. Necidliler hususunda çekinceleri olmasına rağmen böyle bir seferi düzenlemek istemesi de onun bu konudaki samimiyetini ve kararlılığını gösterir.⁴⁸

Olayın bundan sonraki gelişmeleri hakkında da kısaca bilgi verdikten sonra ayrıntılarda kalan ve belki de bu sebeple üzerinde fazlaca durulmayan hususlar üzerinde durmak istiyoruz.

C. BÎ'RÎMAÛNE SEFERİ'NİN GENEL SEYRİ

I. SEFERDE GÖREV ALAN SAHÂBİLER

Yukarıda belirtilen mülhazalar ve teklifler doğrultusunda Necid'e yönelik bir sefer düzenlemeye karar veren Hz. Muhammed, kaynaklardan bazılarında göre 40,⁴⁹ bazılarında göre ise 70⁵⁰ sahâbîsini Münzir b. Amr komutasında görevlendirmiştir. Bu sahâbîler Ehl-i Suffe'den olup *el-Kurra* diye isimlendirilen, Kur'ân'ın hıfz ve talimiyle meşgul olan, gecelerini namaz ile geçiren, sabaha karşı tatlı su tedarik ederek Ümmehât-ı mü'minîn'in hücrelerine bırakarak odun toplamaya çıkıp odunları çarşıda sattıktan sonra bedeliyle Ehl-i Suffe'nin giderlerini karşılamaya çalışan, Hz. Peygamber'in gözetiminde ilim öğrenimlerini sürdüren salih gençlerden oluşuyordu.⁵¹

Görevlendirilen bu gençlerin sayısı ile ilgili, kaynaklarda verilen rakamların farklılık arz etmesi hakkında en dikkat çeken nokta, 40 veya 70 rakamından birisinin kesin olarak telaffuz edilmemiş olmasıdır. Öyle ki 40 sayısını zikreden bir tarihçinin, 70 rakamının da rivayetler arasında yer aldığını telaffuz ettiği görülmektedir. Biz 70 rakamının daha tercihe şayan olduğunu düşünüyoruz. Zira bu sayıdaki sahâbînin seferde

⁴⁷ *Siret Ansiklopedisi*, I, 449-450.

⁴⁸ Zürkânî (II, 499), Buhârî'nin Enes b. Mâlik kanalıyla naklettiği bir hadisi delili göstererek Hz. Peygamber'le Müşrikler arasında bir antlaşma olduğunu, bu sebeple de Peygamber'in savaş için böylesi bir seferi düzenlemiş olmayacağını söylemektedir.

⁴⁹ Vâkîdî, "70 kişi katıldı diyenler de var" derken meçhul sıya kullanmış ve daha sonra "Bana göre en doğrusu 40 kişinin katılmış olduğudur" demiştir. *Meğâzî*, 64/29, I, 347; Ayrıca bkz., İbn Hişam, III, 185; Belâzûrî, I, 481.

⁵⁰ Buhârî, *Meğâzî*, 29/4089, 4089; Taberî, II, 220; İbn Sa'd, II, 52. Ayrıca bkz., Zebîdî, III, 241; Önkâl, "Bî'rîmaûne", DİA, VI, s. 195.

⁵¹ Vâkîdî, I, 347; İbn Hişam, III, 185; İbn Sa'd, II, 52-3; Buhârî, *Meğâzî*, 29/4088; Zürkânî, II, 498.

görevlendirildiği hususundaki rivayetin başlıca ravisi, güvenilirliği ile bilinen Enes b. Mâlik'tir. Enes b. Mâlik, olay esnasında elçilik vazifesiyle Hz. Peygamber'in mektubunu Âmir b. Sa'saa kabilesine götürün ve bu görevi esnasında şehid edilen Haram b. Milhan'ın yeğenidir.⁵² Dayısı Haram'ın da şahidi olduğu bu olayla daha ziyade ilgilenmiş olabileceği, dolayısıyla da diğer ravilere nazaran onun bu konudaki söylediklerinin daha doğru olabileceği söylenebilir.⁵³

Bu iki rakamla ilgili olarak şöyle bir yoruma da rastlanılmaktadır: Önceden gönderilen 40 kişi öncü, daha sonradan gönderilen 30 kişi ise destek birliğidir.⁵⁴ Böylece toplam sayı 70'i bulmuştur.

2. MÜSLÜMANLARIN İYİ NİYETLE BÖLGEYE GELDİKLERİNİ İLANLARI

Münzir b. Amr liderliğinde⁵⁵ yola çıkan heyet Bi'rîmaüne denilen suyun başında konaklamışlardır. Yolculuk esnasında -daha sonradan asılsız olduğu anlaşılan- Ebû Berâ'nın öldüğü haberini duymuşlardır. Bu durumda kendilerine eman veren kişinin ölmesi sebebiyle yolculuklarının bundan sonraki kısmına devamdaki endişe ve tereddütlerini gidermek için Ebû Berâ'dan sonra kabilesinde söz sahibi olduğunu düşündükleri Ebû Berâ'nın oğlu Rebia'ya bir haber göndererek babası tarafından verilen emanın geçerliliğinin devam edip etmediğini öğrenmek istemişlerdir.⁵⁶

Yukarıdaki mülâhazalarla hem geliş maksatlarını yeniden sözlü olarak anlatması, hem de Hz. Peygamber'in Âmir b. Sa'saa kabilesine gönderdiği mektubu götürmesi için Haram b. Milhan görevlendirilmiştir.⁵⁷ Beraberindeki iki arkadaşıyla mektubu götürün Haram b. Milhan Rebia'dan önce Bi'rîmaüne'ye yakın bir mevkide bulunan Âmir b. Sa'saa'dan bir grupla karşılaşmıştır. Onların yanına iyice yaklaşmadan önce diğer iki arkadaşına olanları uzaktan izlemelerini, tehlikeli bir gelişme karşısında Bi'rîmaüne'de beklemekte olan grubu haberdar etmelerini söyleyen⁵⁸ Haram, Âmir b. Tufeyl öncülüğünde orada bulunan Âmir b. Sa'saa oğullarından yanlarına gelip Hz. Peygamber'in mektubunu verebilmek için izin istemiş, bu iznin verilmesinden sonra onların yanına vararak İslâm'ı tebliğ etmiştir. Mektubu alan Âmir b. Tufeyl mektubu okumadan adamlarından birisine işaret vererek konuşmakta olan Haram'ı öldürtmüştür.⁵⁹

⁵² İbn Sa'd, III, 51 5; İbn Hacer, VIII, 143; Zehebî, s. 238.

⁵³ Zebîdî, III, 241.

⁵⁴ İbn Hacer, VIII, 141; Zürkânî, II, 498; Abdulhamid Neyl, *el-Hayâtu'l-Askeriyye li-Kâidî'l-Beşeriyye*, Beyrut trz., s. 148.

⁵⁵ Münzir'in kılavuzluk yapması için Süleym kabilesine mensup el-Muttalib adındaki şahsı da beraberinde götürdüğü söylenmektedir. Bkz., Vâkidî, s. 347; İbn Hacer, VIII, 145; Zürkânî, II, 496.

⁵⁶ Vâkidî, I, 347; İbn Hişam, III, 185; Buhârî, *Meğâzî*, 29/4092; Taberî, II, 222-23; İbn Sa'd, II, 52.

⁵⁷ Haram'ın bu göreve gönüllü olarak talip olduğu hususunda bkz., Buhârî (Enes b. Mâlik'ten), *Meğâzî* 64/29, 4092; İbn Sa'd, II, 52; Taberî (Enes b. Mâlik ve İbn İshak'ı referansa göstererek), II, 222; Diyarbekrî, *Târîfu'l-Hamîs fi Aivâli Erişesi Nefsî*, Beyrut Daru's-Sadr, trz., I, 452.

⁵⁸ Buhârî, *Meğâzî*, 29/4092.

⁵⁹ Haram'ı, Âmir b. Tufeyl'in adamlarından birisine öldürttüğüne dair bkz., Buhârî, *Meğâzî*, 29/4091; İbn Sa'd, III, 515; Taberî (İbn İshak'a göre), II, 222. Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Haram b. Milhan'ın katili Müslüman olmuştur. Dolayısıyla Haram'ı öldüren kişi Âmir b. Tufeyl olamaz. Zira Âmir'in İslâm düşmanlığına daha sonraki dönemlerde de devam ettiği, hatta Hz. Peygamber'e gelerek kabulü asla mümkün olmayacak nitelikteki küstahça tekliflerde bulunduğu, bu teklifleri kabul etmeyen Hz. Peygamber'i tehdit ettiği, bu tehdit üzerine Peygamberimizin bedduasına maruz kaldığı ve kısa süre içerisinde tutulduğu amansız bir hastalık sebebiyle kâfir olarak öldüğü hususunda geniş bilgi için bkz., Buhârî, *Meğâzî*, 29/4091; İbn Sa'd, I, 311; Zürkânî, II, 500; İbn Hacer, VIII, 142; Hamidullah, I, 476; Ahmed Önkal, "Âmir b. Tufeyl", DİA, İstanbul 1991, III, 68. Diğer taraftan Haram'ın bizzat Âmir b. Tufeyl tarafından öldürüldüğünü söyleyenler de çoğunluktadır. Bkz., Vâkidî, I, 347; İbn Hişam, III, 185; Taberî (Enes b. Mâlik'e göre), II, 222. Bazılarına göre ise bir başkası tarafından öldürülmüş olsa bile emri

3. BENİ SÜLEYMLİ KABİLELERİN MÜSLÜMANLARI ÖLDÜRMEK İÇİN HAREKETE GEÇMELERİ

Âmir b. Tufeyl, bundan sonra heyetin diğer üyelerinin de bulunup öldürülmesi için Âmir b. Sa'saa oğullarına çağrıda bulunmuş, ancak onlar Ebû Berâ'nın kendilerini de haberdar ettiği emanına sadık kalacaklarını, dolayısıyla Müslümanlara karşı bir harekette asla yer almayacaklarını ifade etmişlerdir.⁶⁰

Kendi kabilesi mensuplarından aradığı desteği bulamayan Âmir b. Tufeyl hemen yakında bulunan Süleym kabilelerine yönelmiştir. Bunlardan Ri'l, Zekvân ve Usayye, Âmir b. Tufeyl'in bu çağrısına -daha önce sıraladığımız sebeplerle- derhal icabet etmişlerdir.⁶¹

Müslümanlardan intikam almak için ayaklarına kadar gelen fırsatı değerlendirerek isteyen Süleymlî kabileler, gözü pek bir cengaver olan Âmir b. Tufeyl'i bu harekâta kendilerine lider olarak seçerek⁶² Haram'ın ve heyete haber vermek üzere gizlendikleri yerden ayrılan iki kişinin izlerini takip ederek, konaklamakta oldukları yerde ani bir baskın neticesinde -heyetin binit hayvanlarını otlatmak üzere daha uzak yerde bulunan çobanlarından iki, ağır yaralanarak öldü sanılan bir kişi⁶³ hariç- Müslümanların tamamını kılıçtan geçirmişlerdir.⁶⁴ Kaynaklarda bu iki kişiden birisinin Münzir b. Muhammed b. Ukbe, diğerinin ise Amr b. Ümeyye ed-Damrî olduğu kaydedilmiştir.⁶⁵

Söz konusu iki kişinin sürüyü otlatırken, kampın bulunduğu bölgenin hemen üzerinde uçuşan kuşların olağan dışı hareketliliği dikkatlerini çekmiş⁶⁶ olmalı ki onlar, oraya doğru yönelmişler ve yaklaştıklarında Müslümanların öldürüldüğünü görmüşlerdir. Amr b. Ümeyye'nin gidip olayı Hz. Peygamber'e haber verelim teklifi karşısında, Münzir b. Muhammed, "arkadaşlarım öldükten sonra nefsimi kurtarmak aklımdan bile geçmez" diyerek şehid edilen arkadaşlarının yanı başında konuşmaya dalan müşriklere üzerine saldırmış ve şehid olmadan önce iki kişiyi de öldürmüştür.⁶⁷

Diğer taraftan Medine'ye Hz. Peygamber'e gitmeyi planlayan Amr b. Ümeyye ed-Damrî de düşman birliklerinin eline geçerek esir olmaktan kurtulamamıştır. Amr b. Ümeyye'yi esir eden düşman birlikleri onu kısa süre sonra salıvermişlerdir. Amr'ın

→

vermesi sebebiyle asıl sorumlu Âmir b. Tufeyl'dir. Dolayısıyla bu katil fiili ona isnat edilmiştir. İbn Hacer, VIII, 142; Zürkânî, II, 500.

⁶⁰ Vâkıdî, I, 347; İbn Hişam, III, 185; İbn Sa'd, II, 52. Onların emanlarına sadık kalmalarındaki asıl gerekçe ile ilgili olarak Mustafa Fayda'nın söyledikleri dikkat çekici niteliktedir: "Hz. Peygamber, İslâmiyet'in ilk yıllarında Mekte'ye gelen Âmiroğullarını İslâmiyet'e davet etmiş, fakat onlar kabul etmemişti. Bunlar da Kâbe ve çevresinin kutsiyetine inanıyordu, bu bakımdan Mekkelilerle iyi ilişkiler içindeydiler. Onlar müşterek düşmanları Gatafanlılar'a karşı Medinelî Müslümanlarla işbirliği yapıyorlardı. Hatta bu durum, Hz. Peygamber'in kabilenin reisi Ebû Berâ'nın isteği üzerine gönderdiği tebliğ ve irşad heyetinin Bî'rimaûne'de aynı kabileden Âmir b. Tufeyl tarafından katledilmesinden sonra dahi bozulmadı. Hz. Peygamber, kendileriyle yakınlık kurmak amacıyla bu kabileye mensup Zeyneb bnt. Huzeyme ve Meymüne bnt. Hârîse ile evlendi." "Âmir b. Sa'saa", DiA, İstanbul III, 66

⁶¹ Müslüman heyette yer alanların "bizim sizinle bir alıp veremediğimiz yoktur, biz Âmir b. Sa'saa kabilesine gitmek üzere buradayız, bizi bırakın da geçip gidelim" (Buhârî, Meğâzi, 29/4088) demelerine rağmen Süleymlî kabilelerin kendilerini öldürmelerine engel olamamışlardır.

⁶² Vâkıdî, I, 347; İbn Sa'd, II, 52.

⁶³ Bu şahıs Ka'b b. Zeyd'dir. Bu olaydan sonra iyileşerek Hendek Savaşı'nda şehid edilinceye kadar yaşamıştır. Vâkıdî, I, 348; İbn Sa'd, II, 52; İbn Hişam, III, 185; Taberî, II, 220; Zehebî, s. 238.

⁶⁴ Vâkıdî, I, 348; İbn Hişam, III, 185; İbn Sa'd, II, 52; Taberî, II, 222; Diyarbekrî, I, 453.

⁶⁵ İbn Hişam, III, 186; Taberî, II, 220.

⁶⁶ Vâkıdî, I, 148; İbn Hişam, III, 186; Taberî, II, 220; Zehebî, s. 237.

⁶⁷ Münzir'e müşriklar tarafından eman teklifi de yapılmış, ancak o kâfirlerin emanına ihtiyacının olmadığını söyleyerek çarpışarak şehit olmuştur. Vâkıdî, I, 348; İbn Sa'd, II, 52.

salıverilmesinde bölge halkıyla iyi ilişkiler içerisinde olan Mudarîlerden olduğunu söylemesi etkili olmuştur. Ayrıca Âmir'in onu, annesinin bir adağının kefareti gereği köle azat etmek üzere salıverdiği de zikredilmektedir. Hatta onun perçeminden bir tutam saç da köle iken azad edildiğinin bir alameti olarak kesilmiştir.⁶⁸

D. SEFERİN SONUÇLARI

Düşmanın elinden kurtulan Amr geri dönüşte⁶⁹ Medine yakınlarında karşılaştığı iki kişi ile bir süre oturmuş, onların Âmir b. Sa'saa oğullarından olduklarını duyunca da uyumalarını beklemiş, sonra da onları öldürmüştür. Oysa bu iki kişi Medine'den; Hz. Peygamber'in huzurundan henüz ayrılmışlardı ve Rasûlullah'ın kendilerine vermiş olduğu eman sebebiyle bu bölgede rahat tavırlar içerisinde hareket ediyorlardı. Bütün bunlardan haberi olmayan Amr, bunları öldürerek bir nebze de olsa Bi'rîmaüne'de öldürülen arkadaşlarının intikamını almış olacağını düşünmüştür.⁷⁰

Amr b. Ümeyye Medine'ye gelerek Rasûlullah'a Bi'rîmaüne'de olanlar ve kendisinin yolda öldürdüğü iki kişi hakkında bilgi vermiştir.⁷¹

Peygamberimiz kendi emanı altında bulunan iki kişiyi öldürmesinden dolayı Amr b. Ümeyye'ye sitemde bulunmuştur.⁷²

Kaynakların ifade ettiğine göre, Hz. Peygamber bu olaya üzüldüğü kadar hiçbir olaya üzülmemiştir. Söz konusu olayda savaş maksadıyla değil tamamen insanî ve ahlâkî mülâhazalarla gönderilen seçkin⁷³ ve kalabalık bir irşad heyetinin, hem de kendileri için can güvenliği verildiği halde, genel ahlâk kurallarına ve Araplar arasında son derece önemli kabul edilen geleneklere aykırı olarak savunmasız bir şekilde öldürülmesi ashâbına düşkünlüğüyle bilinen⁷⁴ Hz. Peygamber'i fazlasıyla infiale sevk etmiştir. ⁷⁵ Bizzat kendisi ve yakınlarına karşı yapılan pek çok eziyet ve hakaretlere rağmen beddua bulunmayan Hz. Peygamber'in bu olay sonrasında bir ay boyunca sabah namazında "kunut"ta bulunması onun ne kadar büyük bir üzüntü içerisine düştüğünü göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁶

⁶⁸ Vâkıdî, I, 348; İbn Hişam, III, 186; İbn Sa'd, II, 52; İbn Habîb, s.59-60; Taberî, II, 202.

⁶⁹ Geri dönüş yolunda onunla birlikte Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da bulunduğuyla ilgili rivayeti zikreden Vâkıdî, bu bilgiyi zayıf gördüğünü ifade ediyor, I, 352. Böylesi bir bilginin daha önce de zikrettiğimiz üzere bu sefere katılanların Ensar'a mensup kişilerden oluşması gerçeğiyle tezat oluşturacağı, dolayısıyla asılsız olduğu söylenebilir. Gerçi Ensar'ın dışında Muhacirîn'dan da 4 kişinin bu sefere iştirak ettiği belirtilmiştir. (İbn Habîb, s. 118, Semhûdî, I, 297; Diyarbekrî, I, 451 ancak bunların isimleri kaynaklarda tek tek zikredilmiştir. Bu isimler arasında Sa'd b. Ebî Vakkas bulunmamaktadır.

⁷⁰ Vâkıdî, I, 348, 352; İbn Sa'd, II, 53; İbn Hişam, III, 186; Taberî, II, 220. Vâkıdî'nin söylediğine göre Amr bu iki kişinin üstlerinde ve yanlarında bulunanları da almıştır. Peygamberimiz onlardan ele geçirilen eşyaları daha sonra diyetleriyle birlikte göndermiştir. I, 364.

⁷¹ Peygamberimizin vahiyle Bi'rîmaüne'de olanları aynı gün öğrendiği hakkında bkz., İbn Hacer, VIII, 146.

⁷² Vâkıdî, I, 352; İbn Sa'd, II, 53.

⁷³ Öldürülen sahâbîler arasında hicret esnasında Hz. Peygamber'e hizmet etme şerefine ulaşmış olan Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Fûheyre de bulunmaktadır. Fûheyre'nin Benî Kilâb'tan Cebbar b. Selma tarafından öldürülmesinin hemen akabinde nâşının semaya yükseldiği zikredilmiştir. Bkz., Vâkıdî, I, 349; İbn Hişam, III, 187; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maariif*, thk., Servet Ukkâşe, Kahire 1960, s. 177; İbn Sa'd, II, 54; Taberî, II, 203; Kastalânî, IX, 161.

⁷⁴ Tevbe 10/128; Ahzab 33/6.

⁷⁵ Önkal, "Bi'rîmaüne", DiA, VI, 196. Recf Vakası'nda bir başka tebliğ heyetinde bulunan Müslümanların da benzer şekilde tuzağa düşürülerek şehid edildiğine dair haberin de aynı zamanda Peygamberimize ulaşması, onun üzüntüsünün daha da artmasında etkili olmuştur. Bkz., Kastalânî, IX, 159; Diyarbekrî, I, 453.

⁷⁶ Peygamberimizin beddua maksadıyla yaptığı "Kunut"un kaç gün sürdüğüyle ilgili farklı rakamlar zikredilmiştir. Rakamlar 15 ila 40 arasında değişiklik arz etmekteyse de tercih olunan görüşe göre beddua maksadıyla yapılan

Bu olaydan bir süre sonra Hz. Peygamber, kendi emanına rağmen Amr b. Ümeyye tarafından sehven öldürülenlerin diyetini iki hür Müslüman diyeti şeklinde takdir ederek kabilelerine göndermiştir.⁷⁷

Olay sonrası Hz. Peygamber'in bedduasına Benî Süleym'den Ri'l, Zekvân ve Usayye ile birlikte Âmir b. Tufeyl de maruz kalmıştır. İlginçtir ki Rasûlullah Benî Âmir'in hidayete ermesi için dua etmiş, Ebû Berâ'nın aleyhine beddua etmemiştir.⁷⁸

Yukarıdaki rivayet bize Rasûlullah'ın böylesine acı bir olayın yaşanmasının asıl sorumluları olarak kimleri gördüğü hususunda ipuçları vermektedir. Buna göre asıl sorumlu Süleym kabileleridir. Ri'l, Zekvân ve Usayye mensupları hileye başvurarak savunmasız Müslümanları katletmişlerdir. Âmir b. Tufeyl bu kabilelerin intikam planlarının tetikçiliğini yaparak, Ebû Berâ ise kabilesi üzerindeki otoritesinin zayıfladığının ve liderlik yarışında yeğeni İbn Tufeyl'in gerisinde kaldığının farkına varmaksızın Müslümanlara eman vermek ve bu emanının gerektirdiği şekilde hareket edememekle sorumludur.

Ebû Berâ, emanının arkasında gerektiği şekilde durmaması sebebiyle daha sonraki günlerde bazı şairler tarafından hicvedilmiştir.⁷⁹ Belki de bu hicivler karşısında mahcubiyeti daha da artan Ebû Berâ, kavmini Âmir b. Tufeyl'e saldırıya çağırmış, onların kendisine bu konuda itaat etmediklerini gördükten sonra da kabilesini terk etmiştir. Bir süre sonra rahatsızlanmış bu rahatsızlıktan kurtulmak için yeğeni Lebid'i hediye olarak vermesi için bir at ile birlikte Hz. Peygamber'e göndermiş ve ondan kendisine bir ilaç göndermesini rica etmiştir. Ancak Hz. Peygamber daha önceki gerekçeyi yineleyerek "bir müşrikten hediye alamam" diyerek kendisine gönderilen hediyeyi reddetmiş bununla birlikte istediği ilacı ona göndermiştir.⁸⁰

Âmir b. Tufeyl'in kendi emanını hiçe sayarak sebep olduğu facia karşısında son bir ümitle oğlu Rebia'yı Âmir b. Tufeyl'i öldürmekle görevlendiren Ebû Berâ, oğlunun başarısızlığı neticesinde daha da fena olmuştur. Bütün bunların neticesinde içerisine düştüğü ar ve zillet onun kendisini şaraba vermesine ve bu hâl üzerine ölmesine yol açmıştır.⁸¹

Ebû Berâ'nın ölümünden sonra Âmir b. Sa'saa oğulları kabilesinin başına yeğeni Âmir b. Tufeyl geçmiştir.⁸²

Bu olaydan sonra Hz. Peygamber'in söz konusu bölgeye yönelik bir cezalandırma seferi yapmadığı veya diyet talebinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunda Hz. Peygamber'in, söz konusu kabilelerle ilişkilerin daha fazla gerilmesinin İslâmî tebliğin

→

Kunû' un süresi bir aydır. Krş. Bkz., Vâkidî, I, 347-350; İbn Sa'd, II, 53; Buhârî, *Mejâzi*, 29/4095; İbn Hacer, VIII, 146; Kastalânî, IX, 155.

⁷⁷ Vâkidî, I, 352; İbn Sa'd, II, 53 Diyet talebinin bir mektup vasıtasıyla bu iki maktulün mensubu bulunduğu kabilenin yeni lideri Âmir b. Tufeyl'den geldiği de söylenmektedir. Bkz., Vâkidî, I, 364; Taberî, II, 220. Hamidullah, Âmir b. Tufeyl tarafından diyet talebi için yazılan mektubun metnini de vermektedir. Bkz., *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri, trc., Vecdi Akyüz, İstanbul 1997, s. 347 (220/a).

⁷⁸ Vâkidî, I, 351; İbn Sa'd, II, 53; İbn Hişam, III, 186; Taberî, II, 203; İbn Hacer, VIII, 146; Zürkânî, II, 503.

⁷⁹ İbn Hişam, III, 187-88; İbn Kuteybe, s.244; Taberî, II, 222; Zehebî, s. 241.

⁸⁰ Vâkidî, I, 351; Zürkânî, II, 498; İbn Kuteybe, *eş-Ş'iru*, s. 244; İbn Hacer, VIII, 147 Hz. Peygamber'in B'rimaüne sonrası Ebû Berâ'ya ilaç göndermesine bakarak, bazı kimseler onun Müslüman olduğunu ve bu hâl üzerine öldüğünü söylemelerine yol açmışsa da genel olarak kabul edilen görüşe göre o, müşrik olarak ölmüştür. Krş. Bkz., İbn Habîb, s. 236; İbn Hacer, VIII, 147-149; Zürkânî, II, 497.

⁸¹ İbn Habîb, s. 236; İbn Kuteybe, *eş-Ş'iru*, s. 246; Zürkânî, II, 502.

⁸² Önkal, "Âmir b. Tufeyl", DİA, III, 68.

aleyhine olacağını düşünerek böylesi bir suçu cezasız bırakmanın daha faydalı olacağını düşünmesi etkili olmuştur denilebilir.⁸³

Amr b. Ümeyye'nin Bi'rîmaûne'den dönerken öldürdüğü iki kişinin, Rasûlullah'ın emanına rağmen öldürülmüş olmaları sebebiyle diyetlerinin ödenmesi gerekiyordu. Medine anayasası gereği söz konusu diyet Medine'deki kabilelerin ortak katılımı ile ödenmeliydi. İşte bu sebeple Medine'deki Benî Nadîr Yahudilerine giden ve onlardan diyet için para talep eden Rasûlullah'a söz konusu Yahudi kabilesinden bazı kimseler tarafından suikast girişiminde bulunmuştur. Suikast teşebbüsünü vahiy vasıtasıyla öğrenen Peygamberimiz, derhal onların mahallesini terk etmiştir. Böylece Bi'rîmaûne ile gündeme gelen diyet problemi, Benî Nadîr'le mücadeleye sebep olmuştur.⁸⁴

SONUÇ

Hız. Peygamber ve sahâbîleri İslâm'ı tebliğde son derece hırslı ve azimli idiler. Bu sebeple de ellerine geçen her fırsatı değerlendirmek istiyorlardı. Söz konusu fırsatlardan bazıları çok tehlikeli ve de zor da olabiliyordu. Bunun bilincinde olan Müslümanlar, tehlikeli de olsa kendilerince gerekli tedbirleri alarak derhal harekete geçiyorlardı. Onların bu azim ve gayreti sebebiyledir ki, kısa süre zarfında Arap Yarımadası hem mekân olarak hem de insan olarak arzu edilen noktaya geldi.

Bu mülâhazalarla kendisine sunulan tebliğ imkanını değerlendirmek isteyen Hız. Peygamber, eğitimini üstlendiği ve dinî bilgilerine güvendiği seçkin sahâbîlerinden bir grubu tebliğde bulunmaları için Necid'e doğru göndermiştir. Ancak Necidlilerden art niyetli ve intikam peşinden koşan bazı gruplar, kendilerine gelen kişilerin silahsız olmalarına, iyi niyetlerle bölgelerinde bulunmalarına aldırış etmeden saldırıya geçerek onları şehid etmişlerdir. Uhud Savaşı ile Müslümanların güç kaybına uğradıklarının düşünülmesi de onları böylesi bir kötülüğü işlemeye teşvik etmiş olmalıdır. Böylece İslâm Tarihi'nin en acı olaylarından birisi olan Bi'rîmaûne faciası gerçekleşmiştir.

Hız. Peygamber, Uhud Savaşı'ndan sonra bu kabileler üzerinde İslâm Devleti'nin zayıflamış olan otoritesini yeniden kurmayı düşünmüş olmalıdır. Onlar üzerinde otorite kurmak için kalabalık sayıdaki tebliğcilerini göndererek bölge insanları üzerinde psikolojik bir hava oluşturmak istemiştir. Ayrıca davetçileri vasıtasıyla Müslümanların sayısını artırarak da bölgede etkili olmaya çalışmıştır. Böylesi bir maksadı gerçekleştirmedi kendisine gelen teklifleri değerlendirmeyi fırsat bilmiştir.

Bi'rîmaûne Seferi'nin gerçekleşmesinde, Benî Süleymlî kabilelerin başından beri planlı bir intikam niyetinde oldukları, Âmir b. Tufeyl'in onların intikam silahını ateşleyen bir kişi olduğu, Ebû Berâ'nın ise inisiyatifi dışında gerçekleşen olaylara engel olmadı yetersiz kaldığı söylenebilir. Uhud Gazvesi'nden sonra meydana gelen bu elim facia, Müslümanların umduklarının aksine bölge üzerindeki hâkimiyetlerini ve nüfuzlarını belli bir süre de olsa daha da zayıflatmıştır.♦

⁸³ Nitekim bu kabile mensupları Huneyn Zaferi'nden (9/630) hemen sonra Medine'ye gelerek Müslüman olmuşlardır. Geniş bilgi için bkz., Fayda, "Âmir b. Sa'saa", DİA, III, s. 67.

⁸⁴ Vâkıf, I, 364; İbn Hişam, III, 191; İbn Sa'd, II, 57; Taberî, II, 223.